

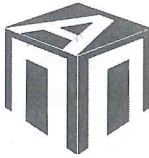
SOCIJACIJA PROSTORNIH PLANERA SRBIJE
UNIVERZITET U BEOGRADU - GEOGRAFSKI FAKULTET

LOKALNA SAMOUPRAVA U PLANIRANJU I UREĐENJU PROSTORA I NASELJA

UREDNICI

DR VELIMIR ŠEĆEROV
DR DEJAN S. ĐORĐEVIĆ
DR ZORAN RADOŠAVLJEVIĆ
DR MARIJA R. JEFTIĆ

BEOGRAD, 2022

**ASOCIJACIJA PROSTORNIH PLANERA SRBIJE
UNIVERZITET U BEOGRADU - GEOGRAFSKI FAKULTET**

uz podršku

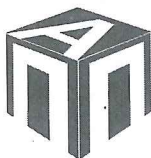
Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije
Opštine Veliko Gradište

organizuju
deveti naučno-stručni skup
sa međunarodnim učešćem

**LOKALNA SAMOUPRAVA U
PLANIRANJU I UREĐENJU
PROSTORA I NASELJA**

Urednici:
Dr Velimir Šećerov
Dr Dejan S. Đorđević
Dr Zoran Radosavljević
Dr Marija R. Jeftić

Beograd, jun 2022.

**ASOCIJACIJA PROSTORNIH PLANERA SRBIJE
UNIVERZITET U BEOGRADU - GEOGRAFSKI FAKULTET**

Izdavači:

Asocijacija prostornih planera Srbije
Univerzitet u Beogradu - Geografski fakultet

Za izdavače:

Dr Dejan S. Đorđević
Dr Velimir Šećerov

Urednici:

Dr Velimir Šećerov
Dr Dejan S. Đorđević
Dr Zoran Radosavljević
Dr Marija R. Jeftić

Tehnička priprema i dizajn korica:

Branko Protić

Grafička priprema i štampa:

Planeta Print DOO, Beograd

Tiraž:

200 primeraka

ISBN 978-86-6283-125-5

Beograd, jun 2022.

Štampu zbornika radova finansijski pomoglo:

Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

Napomena: Referati su štampani u obliku autorskih originala. Stavovi izneti u objavljenim radovima ne izražavaju stavove urednika Zbornika i Organizatora skupa. Autori preuzimaju pravnu i moralnu odgovornost za ideje iznete u svojim radovima. Izdavač neće snositi nikakvu odgovornost u slučaju ispostavljanja bilo kakvih zahteva za naknadu štete.

PROGRAMSKI ODBORI SKUPA

KOORDINACIJA SKUPA:

Prof. dr Velimir Šećerov, Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet
Dr Dejan S. Đorđević, predsednik Asocijacije prostornih planera Srbije
Dr Zoran Radosavljević, Ministarstvo građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture

NAUČNI ODBOR:

Prof. dr Marija R. Jeftić, Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet, predsednik
Prof. dr Dejan Filipović, Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet
Prof. dr Uroš Radosavljević, Univerzitet u Beogradu – Arhitektonski fakultet
Prof. dr Danica Šantić, Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet
Prof. Dr. Jerry Anthony, University of Iowa, School of Planning and Public Affairs, SAD
Dr Dejan S. Đorđević, naučni saradnik, Ministarstvo građ., saobraćaja i infrastrukture
Prof. dr Bogdan Lukić, Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet
Prof. dr Zora Živanović, Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet
Prof. Dr. Thomas Dillinger, Tehnički univerzitet u Beču, Austrija
Prof. dr Gordana Vojković, Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet
Prof. dr Dragica Gatarić, Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet
Prof. dr Mira Mandić, Prirodno-matematički fakultet Univerziteta u Banjoj Luci
Prof. dr Danijela Vukoičić, Univerzitet u Prištini, Prirodno-matematički fakultet Kos. Mitrovica
Doc. dr Alma Zavodnik Lamovšek, Univerzitet u Ljubljani, Fakultet za građevinu i geodeziju
Dr Milan Husar, Slovački tehnički univerzitet u Bratislavi, Slovačka
Mr Mirosljub Stanković, Gradska uprava Grada Niša
Dr Milica Dobričić, Ministarstvo građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture

ORGANIZACIONI ODBOR:

Miroslav Marić, Institut za puteve, Beograd - predsednik
Branko Protić, Univerzitet Beogradu - Geografski fakultet
Dušan Ristić, Univerzitet u Prištini, Prirodno-matematički fakultet Kosovska Mitrovica
Vladimir Popović, Geografski institut "Jovan Cvijić" SANU
Aleksandar Radulović, Univerzitet Beogradu - Geografski fakultet
Marina Stanić, Zavod za zaštitu prirode Srbije
Jelena Tolić, Zavod za zaštitu prirode Srbije
Milica Ristović, Studio Teserakt, Loznica
Marko Milosavljević, Ministarstvo građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture

PLENUM

TEORIJSKA ISHODIŠTA ZA INTEGRISANO PLANIRANJE ODRŽIVOG RURALNOG RAZVOJA	15
Dr Mirko Grčić	
SEOSKA NASELJA U SRBIJI – STANJE I PERSPEKTIVA.....	25
Dragutin Tošić, Marija Drobnjaković	
LOKALNA SAMOUPRAVA I BANJE SRBIJE U PROŠLOSTI	35
Dr Stevan M. Stanković	
POSSIBILITIES OF INTEGRATING SPATIAL, DEVELOPMENT AND TRANSPORT PLANNING AT THE REGIONAL LEVEL IN SLOVENIA	47
Andrej Gulič	
U SUSRET NOVOM CIKLUSU PROSTORNOG PLANIRANJA U REPUBLICI SRBIJI NA LOKALNOM NIVOU – ISKUSTVA I PREPORUKE	55
Dušan Šljivančanin, Veljko Bojović	
 PRAVNI, METODOLOŠKI I INSTITUCIONALNI OKVIR PLANIRANJA I UREĐENJA PROSTORA I NASELJA	
PRAVNI I INSTITUCIONALNI OKVIR PLANIRANJA I UREĐENJA PROSTORA I NASELJA – OPŠTI PRISTUP	65
Marija Mihajlović, Ljiljana Stošić Mihajlović, Marko Mihajlović	
PREOBRAŽAJ MALIH GRADOVA U SRBIJI – OD URBANOG PROPADANJA DO NOVOG IDENTITETA.....	71
dr Omiljena Dželebdžić, dr Nataša Čolić, Katarina Majhenšek	
PROBLEMI I MOGUĆA RJEŠENJA PRI IZRADI PROSTORNIH PLANOVA JEDINICA LOKALNE SAMOUPRAVE U REPUBLICI SRPSKOJ	81
Dragana Popović, Dragana Kuzmanović	
SPROVOĐENJE ZAKONSKE REGULATIVE NA PODRUČJU POSEBNE NAMENE NACIONALNOG PARKA TARE I PARKA PRIRODE ŠARGAN-MOKRA GORA	89
Marko Milosavljević, dr Uroš Radosavljević	
SUBJEKTI SISTEMA PROSTORNOG I URBANISTIČKOG PLANIRANJA U REPUBLICI SRPSKOJ	97
Neda Živak, Marko Ivanišević, Marko Knežević	
PERCEPCIJA POJMA PROSTORNOG PLANIRANJA IZ PERSPEKTIVE INTERNET KORISNIKA U SRBIJI	107
Petar Jeremić, Vladimir Maksimović	
PLANIRANJE GAZDOVANJA ŠUMAMA NA PRIMERU URBANIH PARKOVSKIH POVRŠINA NOVOG SADA I POŽAREVCA.....	115
Aleksandar Popović, Milan Medarević, Snežana Obradović, Jelena Belojica, Biljana Šljukić	
EKOLOŠKI INDEKS KAO INSTRUMENT ADAPTACIJE BEOGRADA NA KLIMATSKE PROMENE	123
Ana Mitić Radulović, Milica Lukić, Ana Simić	

JAVNI INTERES U PROSTORNOM I URBANISTIČKOM PLANIRANJU NA LOKALNOM NIVOU

- JAVNI INTERES U NACIONALNOJ POLITICI URBANOG RAZVOJA..... 133**
dr Siniša Trkulja
- 100 GODINA TRANSFORMACIJE KONCEPTA JAVNOG INTERESA U PROSTORNOM RAZVOJU SRBIJE: RAZUMEVANJE DRUŠTVENOG KONTEKSTA..... 137**
dr Iva Čukić, dr Jasmina Đokić, Ana Graovac, dr Marija Maruna, dr Danijela Milovanović Rodić, dr Ana Perić, Ksenija Radovanović, dr Danijela Savkić, Ljubica Slavković, mr Anica Teofilović
- ULOGA SCENARIJA U PLANIRANJU NA LOKALNOM NIVOU: RAZUMEVANJE SISTEMA I PREPOZNAVANJE JAVNOG INTERESA..... 151**
Bojana Pjanović, Tijana Dabović, Dejan Đorđević, Bojana Ivanović
- JAVNI INTERES I PLANIRANJE GRADOVA U SRBIJI - RAZVOJ BEOGRADA NA OBALAMA REKA – KRATAK PREGLED 157**
Velimir Šećerov, Marija Jeftić, Branko Protić, Dejan S. Đorđević, Zoran Radosavljević
- URBANISTIČKI PROJEKAT IZMEĐU JAVNOG I PRIVATNOG INTERESA 169**
Uroš Radosavljević, Aleksandra Đorđević
- UTVRĐIVANJE JAVNOG INTERESA ILI PODSTICANJE NESPORAZUMA: IZMENE I DOPUNE PLANA GENERALNE REGULACIJE BEOGRADA..... 179**
dr Jasmina Đokić, Ana Graovac, Ksenija Radovanović, Ljubica Slavković
- ASPEKTI URBANE TRANSFORMACIJE DELA GRADA NOVOG SADA – PRIMER KINESKE ČETVRTI – IZMEĐU LOKALNIH POTREBA I JAVNOG INTERESA 189**
Srđan Zorić
- DRUŠTVENO-EKONOMSKI UTICAJ OTKUPA ZEMLJIŠTA ZA POTREBE IZGRADNJE AUTOPUTA „POJATE-PRELJINA“ 197**
Ana Pavlović, Nemanja Jevtić, Jovana Đurković
- ## PLANIRANJE RAZVOJA SEOSKIH I TURISTIČKIH PODRUČJA
- RURALNO PLANIRANJE NA LOKALNOM NIVOU U SAVREMENOM EVROPSKOM KONTEKSTU - DA LI JE KONCEPT „PAMETNA SELA“ REALNA MOGUĆNOST U SRBIJI? 207**
Branka Tošić, Zora Živanović
- REVITALIZACIJA NASELJA ZAŠTIĆENIH PLANINSKIH PROSTORA SRBIJE..... 217**
Miroљub Milinčić, Ljiljana Mihajlović, Dragan Petrović, Uroš Durlević, Uroš Milinčić
- REZERVATI BIOSFERE – POTENCIJALI ILI OGRANIČENJA RAZVOJA RURALNIH PODRUČJA 225**
Tijana Jakovljević, Snežana Đurđić

MORFOLOŠKA TIPOLOGIJA RURALNIH NASELJA NA TERITORIJI GRADA BANJALUKE	233
Dragica Gatarić, Marko Ivanišević, Luka Sabljčić	
NAPUŠTENJA SELA SRBIJE: STUDIJA SLUČAJA SELA VUKOJEVAC (OPŠTINA KURŠUMLIJA)	241
Golić Rajko, Joksimović Marko	
INFRASTRUKTURNA OPRREMLJENOST SEOSKIH NASELJA KAO DETERMINANTA RURALNE OBNOVE SRBIJE.....	249
Dušan Ristić, dr Bogdan Lukić, Branko Protić ² , dr Dejan S. Đorđević, Dragoslav Pavlović	
RURALNA DEAGRARIZACIJA KAO FAKTOR PROMENE INTENZITETA EROZIJE ZEMLJIŠTA	263
Sanja Manojlović, Tanja Srejić, Mikica Sibinović, Ivana Carević, Natalija Batočanin	
UTICAJ PANDEMIJE COVID-19 NA STANJE I ODRŽIVOST RURALNOG TURIZMA NA TERITORIJI GRADA KRALJEVA: STUDIJA SLUČAJA SELA RUDNO I LOPATNICA.....	271
Ivana Penjišević, Bojana Jandžiković ¹	
KARTOGRAFSKA FORMA PREZENTACIJE POKAZATELJA POTENCIJALA RURALNIH PODRUČJA	279
Jasmina M. Jovanović, Ljiljana Živković, Marko Stojanović, Tanja M. Janković, Ivana Đorđević	
KONCEPT GIS-A U PLANIRANJU RURALNOG RAZVOJA.....	287
Aleksandar Valjarević, Milan Radojković	
GEOPROSTORNI POTENCIJALI I OGRANIČENJA ZA RURALNU OBNOVU OPŠTINE ČUPRIJA	291
Marija Antić, Dejan Filipović, Danica Šantić	
TURIZAM I UGOSTITELJSTVO KAO FAKTORI ODRŽIVOG RAZVOJA RURALNIH PROSTORA SRBIJE.....	299
Marina Vesić, Nikola Todorović	
ODRŽIVI TURIZAM ZAŠTIĆENOG PODRUČJA AVALE – STANJE I PRESPEKTIVE –	307
Nevena Nekić, Miško Milanović	
UMETNIČKI I STARI ZANATI I DOMAĆA RADINOST U FUNKCIJI RAZVOJA TURIZMA I SEOSKIH PODRUČJA.....	315
Danijela Vukoičić, Dragan Petrović, Sanja Božović	
SEOSKI TURIZAM U FUNKCIJI NOVOG KONCEPTA KULTURNIH PROMENA RASELJENIH NASELJA NA STAROJ PLANINI NA PRIMERU STAROPLANINSKOG NASELJA REPUŠNICA	325
Dr Miodrag Velojić, Dr Olica Radovanović, Maja Simonović, Branka Jemuović	
KREATIVNI TURIZAM KAO ŠANSZA ZA RAZVOJ RURALNIH PODRUČJA.....	331
Andrijana Mirković Svitlica	

UTICAJ DEMOGRAFSKIH I MIGRACIONIH PROCESA NA LOKALNE SAMOUPRAVE U SRBIJI I REGIONU

ZNAČAJ KREIRANJA MIGRACIONIH PROFILA U JEDINICAMA LOKALNIH SAMOUPRAVA U CILJU OPTIMALNIJEG UPRAVLJANJA MIGRACIJAMA I NJIHOVE INTEGRACIJE U RAZVOJNA DOKUMENTA.....	341
Danica Šantić, Jovana Konjević, Milica Langović	
DEMOGRAFSKE PROMENE I REGIONALNI RAZVOJ SRBIJE	349
Ljiljana Stošić Mihajlović, Marija Mihajlović	
DEMOGRAFSKE PERSPEKTIVE GRADA BANJA LUKE KAO ČINILAC PROSTORNOG RAZVOJA	357
Petar Vasić, Aleksandar Čavić	
UTICAJ UNUTRAŠNJIH MIGRACIJA NA DEMOGRAFSKU ODRŽIVOST NASEOBINSKE MREŽE REPUBLIKE SRPSKE	365
Dragica Delić, Dragana Vidić	
MEĐUZAVISNOST RADNE SNAGE I STRUKTURE KORIŠĆENJA ZEMLJIŠNOG FONDA NA TERITORIJI ZAJEČARSKOG OKRUGA	373
Filip Krstić, Nemanja Josifov ¹ , Marko Sedlak ¹ , Vladimir Malinić ¹	
ANALIZA STANJA I MOGUĆNOSTI RURALNE OBNOVE DEPOPULACIONIH NASELJA U PIROTSKOM OKRUGU	381
Vladimir Malinić, Marko Sedlak, Filip Krstić	
PANDEMIJA VIRUSA COVID-19 KAO OGRANIČAVAJUĆI FAKTOR DEMOGRAFSKOG RAZVOJA LOKALNIH SAMOUPRAVA U SRBIJI	389
Damjan Bakić, Nevena Trnavčević, Vera Gligorijević	
UTICAJ DEMOGRAFSKIH I MIGRACIONIH PROCESA NA LOKALNE SAMOUPRAVE – STUDIJA SLUČAJA OPŠTINE KURŠUMLIJA I PODUJEVO.....	399
Sanja Božović, Danijela Vukočić	
 PROSTORNO I URBANISTIČKO PLANIRANJE NA LOKALNOM NIVOU	
MODELING METRO VANCOUVER’S REGIONAL GROWTH PROJECTIONS	409
dr Sinisa Vukicevic, Nadia Vukicevic, Mia Bojic	
POLYVALENT FACTORS AND ACTIVITIES THAT AFFECT THE QUALITY OF LIFE IN SLOVENIA.....	419
Andrej Gulič	
PELJEŠKI CESTOVNI MOST – PLANSKA INTERVENCIJA U STRUKTURU TURISTIČKOG SEKTORA	427
Dr.sc. Denis Ambruš	

PROJEKAT DANURB+: PROFILISANJE MALIH I SREDNJE VELIKIH GRADOVA U SRPSKOM PODUNAVLJU	435
Aleksandra Đukić, Branislav Antonić, Aleksandar Grujičić, Jelena Marić	
STRATEGIJA „BEOGRAD 2030“	445
dr Vesna Zlatanović-Tomašević	
REVITALIZACIJA BRAUNFILDA KAO FAKTOR REŠAVANJA KOMUNALNO-HIGIJENSKIH PROBLEMA NA TERITORIJI GRADSKOG NASELJA BEOGRAD (SRBIJA)	455
Ivan Samardžić, Goran Anđelković, Irena Blagajac, Ljiljana Mihajlović, Ivan Novković, Uroš Durlević	
SISTEM UPRAVLJANJA OTPADOM KAO NAJZNAČAJNIJI EKOLOŠKI PROBLEM NA PROSTORU GRADA TREBINJA	463
Filipović Dejan, Duškov Ljubica	
STEČENE PLANSKE OBAVEZE KAO DETERMINANTA LOKALNOG RAZVOJA: POSTUPAK USKLAĐIVANJA PROSTORNOG PLANA OPŠTINE TITEL SA PLANOVIMA VIŠEG HIJERARHIJSKOG NIVOVA.....	471
Dušan Ristić, Mirjana Barać, Milena Ivanović, dr Milena Nikolić	
VOLONTERSKE GEOGRAFSKE INFORMACIJE U FUNKCIJI UREĐENJA PROSTORA NA LOKALNOM NIVOU	485
Sanja Stojković, Aleksandar Peulić, Dušica Jovanović	
TRANSFORMACIJA URBANIH PODRUČJA U ENERGETSKI POZITIVNE OBLASTI – PREGLED PROJEKATA SA AMBICIJOM OSTVARIVANJA ENERGETSKI POZITIVNIH OBLASTI.....	493
Bojana Lević, Ljiljana Đukanović	
PROBLEM JAVNIH PARKING MESTA U NOVOBEOGRADSKOM BLOKU 19a.....	501
Milan Mihelić	
ANALIZA RAZVOJA MODERNE ARHITEKTURE U SUBOTICI NA PRIMERIMA NASELJA PROZIVKA I RADIJALAC	509
Dezire Tilinger	
GROBLJA NA TERITORIJI GENERALNOG PLANA BEOGRADA	517
Borka Protić	

ANALIZA RAZVOJA MODERNE ARHITEKTURE U SUBOTICI NA PRIMERIMA NASELJA PROZIVKA I RADIJALAC

Dezire Tilinger¹

Apstrakt: Rad ispituje nastanak i razvoj moderne arhitekture za vreme socijalizma u gradovima srednje veličine na teritoriji bivše Jugoslavije kroz velike urbanističke poteze, sa akcentom na višeporodičnu stambenu arhitekturu koja predstavlja osnovni gradivni element tih poteza i nosioca urbanizacije perioda, na primeru grada Subotice.

Srednje i manje gradove karakteriše implementacija planova u postojeće gradsko tkivo kako bi se zadržao njihov karakter u pogledu veličine i funkcionisanja, međutim zbog poleta koji je generalno obeležio struku u periodu socijalizma ti gradovi su neretko planirani sa istom ambicijom kao glavni gradovi bivših federativnih republika, ali sa manje resursa, zbog čega se javlja jaz između planova i njihove realizacije. Nedovršeni urbanistički potezi socijalističkog perioda, sa današnjeg stanovišta post-socijalističkog grada postavljaju ozbiljan izazov planerima usled promene planerske paradigme, a naročito usled aktuelnog talasa zaštite modernističkog nasleđa.

Morfologija Subotice, nekad dela Austro-Ugarskog Carstva, prati palanerske prakse srednje Evrope. Međutim 1950ih godina, male, jednoporične kuće bivaju rušene kako bi se napravilo mesta za blokove socijalnog stanovanja, stvarajući konfliktnu situaciju između nove socijalističke planerske agende i istorijske ulične matrice. Istorijski dokumenti i planovi upućuju da je, u to vreme, grad težio ka transformaciji u moderni socijalistički grad izgradnjom nekoliko modernih naselja, među kojima su najveća Prozivka i Radijalac.

Osnovni metod analize je mapiranje morfoloških promena u gradskom tkivu Subotice kroz vreme kako bi se razumeo dosadašnji razvojni put i sagledavanje mogućih načina urbane regeneracije i zaštite analiziranih naselja kroz analizu primera u regionu.

Ovaj rad ima dvostruki cilj - da ukaže na značaj razumevanja svih etapa razvoja jednog grada kao osnov za njegovo planiranje u budućnosti, posebno u slučaju kada se na poteze nastale pod jednom planerskom paradigmatom reaguje iz pozicije druge i da skrene pažnju na socijalističko nasleđe u manjim i srednjim gradovima koje je mahom zapostavljeno i upiše ga na međunarodnu mapu modernosti.

Gljučne reči: stambena arhitektura, socijalističko nasleđe, urbanističko nasleđe, urbana regeneracija

ANALYSIS OF THE DEVELOPMENT OF MODERN ARCHITECTURE IN SUBOTICA ON THE EXAMPLES OF SETTLEMENTS PROZIVKA AND RADIJALAC

Abstract: This paper examines the evolution of modern architecture during socialism in medium-sized cities in former Yugoslavia through large urban area development, with an emphasis on multifamily residential architecture, which is the bearer of urbanization of the period, on the example of the city Subotica.

¹ Arhitektonski fakultet, UB, Bulevar kralja Aleksandra 73/II 11000 Beograd,
desire.tilinger@gmail.com

Medium cities are characterized by the implementation of plans in the existing urban fabric in order to maintain their character in terms of size and functioning, but due to the enthusiasm that marked the socialist period, these cities were often planned with the same ambition as the former capitals, but with fewer resources, which causes a gap between plans and their realization. The unfinished urban developments, from today's point of view of the post-socialist city, pose a challenge to planners due to the change of the planning paradigm, especially due to the current wave of protection of modernist heritage.

Subotica, once part of the Austro-Hungarian Empire, follows the layout of Central European cities. However, in the 1950s, single-family houses were demolished to make way for socialist housing blocks, creating a conflict situation between the new socialist planning agenda and the historic urban fabric. Historical documents indicate that the city aspired to transform into a modern socialist city by building several modern settlements: Prozivka and Radijalac.

The methodology consists of mapping morphological changes in the urban fabric of Subotica and of analyzing modernist examples in the region that had gone through the process of urban regeneration.

This paper has two goals – pointing out the importance of understanding all stages of development of a city as a basis for its planning, especially when reacting to large urban areas developed under one planning paradigm from the position of another and to draw attention to socialist heritage of medium-sized cities and inscribe it on the international map of modernity.

Key words: residential architecture, socialist heritage, urban heritage, urban regeneration

ISTORIOGRAFIJA SUBOTICE

Rad ispituje nastanak i razvoj moderne arhitekture za vreme socijalizma kroz morfološke promene u gradovima srednje veličine, poput Subotice, na teritoriji bivše Jugoslavije. Fokus je na urbanističkim potezima velikih razmera koje mahom čini višeporodična stambena arhitektura koja je praktično nosioc urbanizacije perioda. Za srednje i manje gradove često je važio princip implementacije novih socijalističkih gradskih celina u postojeće gradsko tkivo kako bi se zadržao njihov karakter u pogledu veličine i funkcionisanja, međutim zbog raspada Jugoslavije nije bilo neuobičajeno da takvi urbanistički potezi ostaju nedovršeni izazivajući konfliktnu situaciju između nove socijalističke planerske agende i istorijske ulične matrice. Rad će pokušati da na primeru Subotice ilustruje probleme sa kojima se suočavaju post-socijalistički gradovi razapeti između starih gradskih matrica, socijalističkih blokova i fragmentarnog planiranja današnjice i kako ti diskontinuiteti u razvoju utiču na celokupno funkcionisanje grada.

Subotica je najseverniji grad Srbije na svega desetak kilometarta od granice sa Mađarskom i broji približno 100.000 stanovnika. Od svog nastanka, upravo zbog svog geografskog položaja u srcu Panonske nizije, grad je često pod uticajem sukoba pripadao različitim državama pa se tako našao pod vlašću Bugarskog carstva, Ugarkse, Osmanskog carstva, Habzburške monarhije, Jugoslavije i naposletku Srbije. Krajem 17. veka Subotica je pripala Habzburškoj monarhiji u toku čije vladavine se izgrađuju brojna zdanja u stilu Mađarske secesije po kojima je grad i danas poznat. U ovom periodu grad i većinski formira svoju matricu u stilu srednje evropskih gradova i gradsko tkivo ne trpi veće promene sve dok grad nije pripao Jugoslaviji.

Iako je Subotica od 1918. godine ušla u sastav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i od tada pripadala prostoru Jugoslavije moderna arhitektura u Suboticu stiže sa zakašnjenjem jer je „Period od 1948. do 1955. godine za Suboticu značio hermetički zatvorenu granicu,

sa vojskom na gotovs sa obe strane bodljikave žice i minskih polja. Već zbog ovog razloga ništa nije ulagano na ovim područjima." (Žombor, 2002, 44); Međutim to se ubrzo menja i krajem 1950ih male jednoporođične kuće bivaju raskršćene kako bi se napravilo mesta za blokove socijalnog stanovanja.

KONCEPT ZELENOG BULEVARA – PRVI KORACI KA MODERNIZACIJI

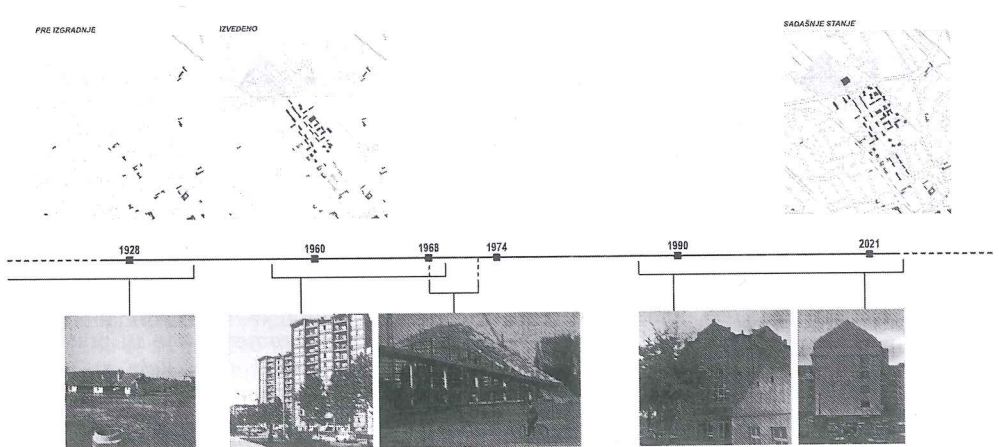
Ilustracija 1 / Radijalac na severu i prozivka na jugu grada -planirano stanje - autorski crtež

Temelji moderne arhitekture u Subotici biće postavljeni na dve močvarne lokacije kroz koje protiče reka Vrbak. Prvo naselje planirano na severu grada, naziva se Radijalac a drugo naselje na jugu naziva se Prozivka. Osnov za planiranje moderne Subotice predstavlja „Karta grada Subotice i Palića“ u razmeri 1:10 000 koja je nastala na inicijativu inženjera Koste Petrovića, koji je bio na čelu gradskog Građevinskog odeljenja u tom periodu. Na karti su ucrtani jedino objekti od velikog javnog značaja poput železničke stanice i gradske kuće, a ostatak grada su činile jednoporođične kuće i predstavljen je kao ulična matrica koja je ujedno i poslednja iteracija subotičke gradske matrice pre promena nastalih u sled socijalizma i samim tim tačka polaska za mapiranje planiranih morfoloških promena koje su prikazane na ilustraciji 1 i onih koje su zaista usledile u narednim decenijama.

Dva naselja sa parkovima u pozadini odgovarala su urbanističkom konceptu postavljenom još 1910. godine kada se nalaze prvi zapisi i planovi o radijalnom putu, a 1930. gradski inženjer Kosta Petrović gradskom predstavništvu predlaže spajanje ovih naselja i naglašava da je u pitanju prirodna linija razvića grada i mogućnost da se centar grada približi šumi, koja leži na preiferiji grada. (Istorijski arhiv Subotica, F: 47, I, 2/1930); U Direktivnom urbanističkom planu iz 1952. godine ova ideja se dalje razvija i planom se predviđa izgradnja dva buleva koja se seku u centru grada – jedan u pravcu istok-zapad koji treba da spaja železnicu i "Somborsku kapiju", i drugi u pravcu sever-jug koji je zamišljen kao široki zeleni pojas koji uvezuje Dudovu šumu na kraju Radijalnog puta i veliki Narodni park na rubu grada iza Prozivke. U Investicionom elaboratu „Stambene kule“ na Radijalnom putu u Subotici iz 1959. godine naglašava se važnost realizacije ovog plana kroz sledeću argumentaciju: "Ostvarenjem ovog investicionog programa naš grad ne samo što bi dobio nove kvalitetne stambene površine, nego bi se njegov uži centar u urbanističkom smislu pravilno formirao, jer bi ove impozantne građevine uticale na formiranje gradskog lika, što je veoma važno u sadašnjim uslovima, kada naš, relativno veliki grad, ima još uvek seoski karakter." (IASu, F: 138 , bez broja / 1959);

RADIJALAC

Nakon višedecenijskog odlaganja, 50te godine 20. veka obeležava konačna realizacija plana radijalnog puta po kojem je Radijalac dobio ime, iako je formalno ime bulevara u skladu sa tadašnjom ideologijom, a koje je na snazi i danas, Aleja Maršala Tita.. Koncept je sazeo u skladu sa vremenom, pa je tako umesto originalno planiranog baroknog bulevara sa palatama Subotica dobila novo 20m široko šetalište sa zelenilom oivičeno kolovoznim trakama i prvim stambenim kulama u skladu sa socijalističkim principima urbanističkog planiranja. Kombinacija kula i lamela predstavlja prostorni okvir šetališta i pažljivo orijentisanog za sagledavanje tornja graske kuće, bisera secesije i simbola grada, sa svake njegove tačke. Aleja duga 900m protezala se od centra grada do Dudove šume, novog gradskog parka u kom je 1968. izgrađena sportska hala u osovini šetališta predstavljajući njegovu kulminaciju. Aleja Maršala Tita nudila je brz pristup zelenilu i rekreaciji ali i svim pogodnostima centra grada, međutim Radijalac nije uspeo da zameni Korzo, glavno gradsko šetalište zbog nedostatka komercijalnih sadržaja (Mrkić, 2012). Promenama tržišnih zakona komercijalni sadržaji su uplivali u naselje i danas predstavlja jedno od popularnijih mesta za život iako se gustina naseljenosti značajno povećala daljim širenjem naselja „u širinu“ kroz investitorsku gradnju od 90ih pa na dalje prikazne na ilustraciji 2.

Ilustracija 2 / morfologija i arhitektura Radijalca kroz decenije – autorski crtež

PROZIVKA

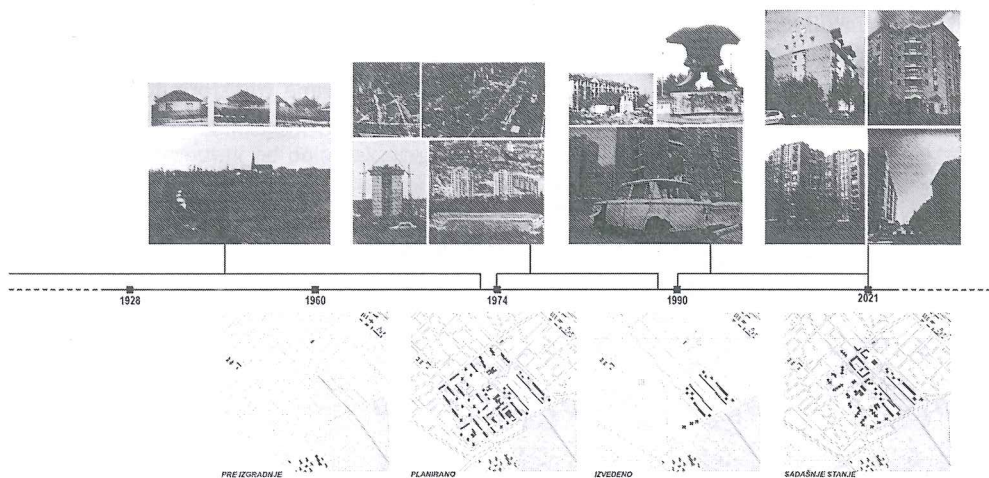
Kraj 60ih godina i završetak Radijalca predstavljali su relativno uspešan završetak prve polovine velikog šetališta koje je trebalo da spaja dva socijalistička naselja na suprotnim stranama starog centra grada i početak planiranja druge faze kojoj pripada naselje Prozivka. Početak 70ih godina obeležava period planiranja i 1974. godine nastaje „Detaljni urbanistički plan na delu IV i IX mesne zajednice u Subotici“ koji služi daljem razvoju Prozivke autorskog tima koji čine: arhitekta Čipa Jožef i Pletikosić Agneš, inženjeri građevine Braun Gavro i Poljaković Derfler Silvija i elektotehničar Abraham Janoš uz veći broj konsultanata i saradnika.

Izgradnja je započeta sredinom 70ih a naselje je koncipirano na isti način kao i Radijalac – objekti su grupisani i simetrično postavljeni oko linearnog javnog prostora koji u

slučaju Prozivke predstavlja 100m širok park u čijem centru se nalazi glavni toponim naselja – spomenik „Snop“ autora Ota Loga posvećen 8. Vojvođanskoj brigadi. Spomenik je otkriven 18. decembra 1977. godine dok se naselje i dalje gradilo. Sačinjen je od bronzane skulpture stilizovanog snopa žita i kamenom obloženog postamenta na kome su ugravirane reči Lazara Merkovića „Slobodom prozvani i mrtvi žive. Palim borcima socijalističke revolucije naroda i narodnosti opštine Subotica. 10. oktobar 1977.“ koje daju uvid u razloge iza imena Prozivka.

Objekti su nicali u blatu od periferije grada ka centru, okruženi tek raskrčenim terenom, šutom i korovom, a slično kao i na Radijalcu, planirani preteći sadržaji poput škole, ambulante i komercijalnih objekata nisu građeni. Međutim, zbog duplo veće disance od periferije do centra grada i prestanka gradnje početkom 90ih godina Prozivka staje na polovini puta do centra od kog je dele blokovi neasfaltiranih ulica i starih kuća zamrznutih u vremenu jer su planirane za rušenje, zbog čega Prozivka dobija među stanovnicima status geta a spomenik često biva vandalizovan kao jedino mesto gde su isti mogli da iskažu svoje nezadovoljstvo (ilustracija 3).

Iako se u tekstualnom delu plana iz 1974. jasno nagoveštava da je namera da se park Prozivka, koji je trebao da bude predmet posebnog projekta kako bi se detaljno razradio, nastavi ka centru na trasi današnje Prvomajske ulice koja bi bila Prvomajsko šetalište slično radijalcu, a uz koje bi se nastavili nizati stambeni objekti ograničene visine da bi se video toranj gradske kuće, ništa od navedenog nije ni ušlo u dalju fazu razrade.

Ilustracija 3 / morfologija i arhitektura Prozivke kroz decenije – autorski crtež

POST-SOCIJALISTIČKA SUBOTICA

Slično i drugim post-socijalističkim gradovima, Subotica se razvija po novim planerskim paradigmatima vođenim slobodnim tržištem zbog čega se često javlja konfliktna situacija pri pokušajima da se projekti započeti za vreme socijalizma završe, dopune ili sprovedu kroz postupak urbane regeneracije. Prisutno je takozvano „plombiranje“, odnosno umetanje pre svega komercijalnih sadržaja poput tržnih centara u već postojeće socijalističko gradsko

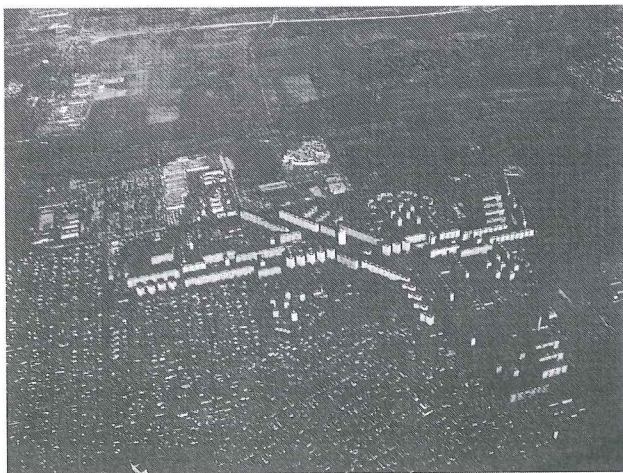
tkivo na račun zelenila i javnih površina (Hirt,2013); kao i prisustvo obodne gradnje kod stambenih objekata koji se mahom grade na trasi Prvomajske ulice čime se uzurpira prostor za eventualnu realizaciju šetališta i nepovratno narušava nastavak plana iz 1974. godine.

Prostor parka Prozivka je u međuvremenu uređen, a slično Radijalcu, naknadno su uplivali komercijalni i drugi neophodni sadržaji zbog čega se i Prozivka danas vodi kao jedno od poželjnijih naselja za život u gradu. Međutim, kako vreme odmiče, a socijalističko nasleđe postaje sve češće tema urbane obnove ali i zaštite postavlja se pitanje kako ostvariti balans između očuvanja i unošenja novina neophodnih za dalje funkcionisanje naselja.

PRIMERI URBANE REGENERACIJE IZ REGIONA

Naselje Újpalota u Budimpešti, zbog svojih sličnosti, pre svega sa Prozivkom, može da ponudi neke uvide u mogućnosti urbane regeneracije ali i da opomene na potencijalne probleme. Újpalota znači "novo mesto" i predstavlja jedno od većih socijalističkih naselja u Budimpešti. Naselje je izgrađeno u periodu od 1970. do 1975. Nalazi se na obodu grada i povezano je jakom saobraćajnicom koja deli naselje na pola sa centrom grada slično Prozivci. Naselje je prošlo kroz proces urbane regeneracije koji je kombinacija pomoći u vidu Evropskih fondova, napora od strane mesne zajednice i participacije građana. Ovaj model urbane regeneracije se pokazao uspešnim za poboljšanje kvaliteta života građana, ali ne i u pogledu očuvanja nasleđa kako i sam autor članka nagoveštava (Bénko, 2018).

Obnova nselja sprovodi se na tri prostorna nivoa: stambeni objekti, javni objekti i otvoreni prostori, a kroz tri tipa intervencije: samoorganizovane transformacije, projekte lokalne samouprave i Eu projekat socijalne regeneracije.

Ilustracija 4 / Pogled na naselje iz ptičije perspektive (Preuzeto sa <https://en.wikipedia.org/wiki/%C3%9Ajpalota#/media/File:Ujpalota.JPG> datum preuzimanja: februar 2022.)

Stambeni objekti renovirani su uz pomoć subvencija za zamenu instalacija i stolarije i subvencija za obnovu fasada radi boljih energetskih uslova, ali ovi napori nisu koordinisani zbog čega se narušava prvobitno koherentni vizuelni jezik naselja kao i narušava originalni izgled objekta čime kao nasleđe gubi na značaju. Obnova javnih objekata sprovedena je delimično kao restauracija, a delimično kao približavanje objekata današnjim standardima i potrebama čime su minimizovane dogradnje i pomenuto „plombiranje“ naselja. Problem je što ovakav pristup zahteva više pažnje i novca te su rekonstruisana samo tri centralna javna objekta dok ostali čekaju na obnovu. Konačno, obnova je sprovedena i na

nivou otvorenih javnih prostora kroz uvođenje komunalnih bašti. Uzurpacija javnih prostora u svrhu privatnih bašta već je bila prisutna od strane građana te se organizovanjem *Újpalota*

Neighbours' Association ova potreba artikulisala u vidu komunalnih bašta i obnove dečijih igrališta, ostavljajući sada za dalje rešavanje površine koje ne spadaju u kategoriju bašta ili drugačije organizovanog komunalnog prostora.

ZAKLJUČAK

Na analiziranom primeru jasno su identifikovana dva smera urbane regeneracije: socijalna urbana regeneracija i tehničko-energetska regeneracija. Za oba pravca možemo da kažemo da su na primeru naselja Újpalota relativno uspešno sporvedena u odnosu na ciljeve koje su trebali da ispune, međutim, neosporivo je da su ti ciljevi ispunjeni po cenu gubitka estetske vrednosti koju socijalističko nasleđe nosi i može se zaključiti da je pri obnovi i urbanoj regeneraciji neophodno ubaciti i treću stavku kojom bi se proces urbane obnove dodatno regulisao – očuvanje nasleđa.

Za uspešnu urbanu regeneraciju socijalističkih naselja, koja podrazumevaju istovremeno i obnovu i očuvanje objekata koji su uglavnom u upotrebi, potreban je sveobuhvatan pristup projekatnata, urbanista i stručnjaka za očuvanje i zaštitu nasleđa obzirom da se u poslednjih nekoliko godina intenzivno radi na proglašavanju socijalističke arhitekture kao spomenika kulture, objekata od vrednosti ili zaštićenih urbanih celina.

Neki od ovih principa bi itekako mogli da se primene na primeru Subotice, međutim postoje dodatni problemi koje analizirani primer ne pokriva jer se sa njima ne susreće, poput pitanja velikog broja nadogradnja na postojećim objektima ili regulisanja daljeg razvoja naselja koje bi se oslanjalo na stari koncept ali po savremenim principima.

Prvobitno zamišljeni plan radijalnog puta čekao je pola veka na svoju realizaciju, približava se trenutak od pola veka čekanja na realizaciju Prvomajskog šetališta i postavlja se pitanje: da li je moguće uspešno završiti projekat započet pod jednom planerskom paradigmom iz pozicije druge, njoj suštinski obrnute. Nadolazeća potreba za urbanom obnovom socijalističkih naselja Subotice pruža se kao jedinstvena prilika da proces urbane regeneracije prevaziđe okvire samih predmetnih naselja, a naročito Prozivke, i postane svojevrsni katalizator za dalju aktivaciju ali i reinterpretaciju starih planova i nezavršenih modernizacija u cilju premošćavanja planerskog diskontinuiteta izazvanog prelazom iz socijalističkog u post-socijalistički grad.

LITERATURA

Bénko, M., Balla, R., & Hory, G. (2018). Participatory place-making in the renewal of post-communist large prefabricated housing estate: Újpalota case study, Budapest. *Journal of Place Management and Development* 11, 223-241.

Blagojević, Lj. (2012). The residence as a decisive factor: Modern housing in the central zone of new Belgrade. *Arhitektura a Urbanizmus* 46, 228-249.

Corboz, A. (1983). *The Land as Palimpsest and other essays*. Sage Journals 121, 12-34.

GradSubotica. (3. Jun 2018.) Slobodom prozvani i mrtvi žive. Preuzeto 22, januara 2022, sa <https://gradsubotica.co.rs/o-slobodom-prozvani/>

GradSubotica. (26. April 2015.) Prozivka među guskama. Preuzeto 22, januara 2022, sa <https://gradsubotica.co.rs/prozivka-medu-guskama/>

Analiza razvoja moderne arhitekture u Subotici na primerima naselja Prozivka i Radijalac

Hirt, S. (2013). Whatever happened to the (post)socialist city?. *Cities* 32, 29-38.

Istorijski Arhiv Subotica, F: 47, I, 2/1930.

Istorijski Arhiv Subotica, F: 138 , bb / 1959. - Investicioni elaborat "Stambene kule" Radijalac .

Javno preduzeće za upravljanje putevima, urbanističko planiranje i stanovanje, Detaljni urbanistički plan za delove IV i IX mesne zajednice 1974.

Mrkić, D. (2012). Radijalac - Aleja Maršala Tita. *Ex Panonia* 15-16, 25-27.

Sebić M. (2014). Manifesti ravnice, Novi Sad: Akademska knjiga

Subotica na starim kartama i mapama, katalog sa izložbe (Subotica, IASu, 2011.)

Žombor, S. (2002). Stepski grad, Subotica: KENTARUR d.o.o

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

711.1:352.078(082)

711.4:352.078(082)

НАУЧНО-стручни скуп са међународним учешћем Локална самоуправа у планирању и уређењу простора и насеља (9 ; 2022 ; Београд)

Deveti naučno-stručni skup sa međunarodnim učešćem Lokalna самоуправа u planiranju i uređenju prostora i naselja, Beograd, jun 2022. / organizuju Asocijacija prostornih planera Srbije ... [et al.] ; urednici Velimir Šećerov ... [et al.]. - Beograd : Asocijacija prostornih planera Srbije : Univerzitet, Geografski fakultet, 2022 (Beograd : Planeta print). - 525 str. : ilustr. ; 24 cm

Tiraž 200. - Str. 11: Uvodna reč / urednici. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija uz svaki rad. - Abstracts.

ISBN 978-86-6283-125-5 (GF)

а) Просторно планирање -- Зборници б) Урбанистичко планирање -- Зборници в) Локална самоуправа -- Зборници

COBISS.SR-ID 68828681